

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Државни удари краља Александра Обреновића

(мастер рад)

Ментор:
Проф. Др Александар Ђорђевић

Студент:
Катарина Рајковић
Број индекса: (М 033/23-О)

Ниш, 2024. године

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
I ОПШТЕ ОДРЕЂЕЊЕ ДРЖАВНОГ УДАРА.....	4
1. Појам и узроци државног удара	4
2. Фазе и актери државног удара.....	5
II ДРЖАВНИ УДАР ИЗ 1893. ГОДИНЕ.....	7
2.1. Први део владе краља Александра Обреновића	7
2.2. Ток догађаја првоаприлске ноћи	8
2.3. Позадина државног удара	10
3.4. Однос краља Александра са политичким странкама	14
III ДРЖАВНИ УДАР ИЗ 1894. ГОДИНЕ	16
3.1. Ток догађаја од деветог маја.....	16
3.2. Однос странака, спољашности и народа према државном удару	17
3.3. Враћање на либерално-напредњачки режим	18
3.4. Одобрење државног удара од стране Народне Скупштине.....	19
IV ДРЖАВНИ УДАР ИЗ 1901. ГОДИНЕ	22
4.1. Политичка основа Устава	22
4.2. Опште одлике Устава	24
4.3. Садржина Устава	25
4.3.1. Уопштене одредбе.....	25
4.3.2. Краљ	25
4.3.3. Уставна права српских грађана	27
4.3.4. Народно представништво.....	29
4.3.5. Народна скупштина и Сенат	30
4.3.6. Министри, државни савет и судска власт.....	31

4.3.7. Општине, вероисповести и војска	32
4.3.8. Закључак Устава.....	33
4.4. Карактеристике Устава у односу на Устав из 1888. године	33
4.5. Однос странака и народа према Уставу	35
4.6. Државни удар од 25 марта 1903. године	37
ЗАКЉУЧАК.....	38
РАДНА БИБЛИОГРАФИЈА	41
САЖЕТАК	43
SUMMARY	44
БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА.....	45

УВОД

Државним ударом означава се свака неочекивана промена власти у једној држави, која је карактеристична по коришћењу неуставних средстава. Државни удари су у нашој историји били чести и може се рећи да је њихова појава неизбежна. Углавном настају као тежња државних званичника да успоставе или поврате контролу над својом земљом. Проучавање државног удара, као облика политичког насиља, је од великог значаја, јер представља посебну претњу политичког живота који утиче на све сегменте друштва. Полазна основа овог рада је проучавање државних удара који су били актуелни крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, које ћемо да анализирамо у циљу научне анализе ове појаве у конкретним историјским приликама.

Владавина краља Александра Обреновића обележила је историјско раздобље краја деветнаестог и почетка двадесетог века. Након абдикиције његовог оца, вршење краљевске власти поверено је Немесништву које је требало да обавља те послове све до пунолетства краља Александра. Међутим, он је 1893. године извршио први у низу државних удара, којим је власт преузео у своје руке, а Наменсиштво укинуо. Ово је био почетак комплексних односа између њега и органа државне власти који ће се окончати његовом смрћу у Мајском преврту од 1903. године.

Државни удар од првог априла 1893. године, као и каснији државни удари које је извршио краљ Александар Обреновић, продубили су политичке односе и уставн кризу у Србију. Посебно су се истицале промене односа између политичких странака као и њихов однос према двору. Како је која политичка странка погођена променама, тако је инсистирала на заштиту уставности.

Дакле, предмет рада је најпре дефинисање државног удара као начина насилног освајања власти, што је почетна основа разумевања конкретних државних удара који су предмет даљег проучавања. Предмет рада се односи на крај деветнаестог и почетак двадесетог века, односно на све државне ударе извршене за време владавине краља

Александра Обреновића. Са аспекта дисциплинарног одређења предмета, он се односи на политичку националну историју за време наведене владавине.

Научни циљ рада односи се на научно сазнање, односно научну дескрипцију свих државних удара извршених од стране краља Александра, на проучавање историјских догађаја који су узроковали државне ударе и на последице које су након тога настале. Такође, циљ је и проучавање сличности и разлика између самих државних удара. Друштвени циљ рада је проширивање знања о предмету теме, што ће утицати на боље разумевање друштвених и политичких појава за време владавине краља Александра.

Што се тиче хипотетичког оквира, у раду се најпре полази од једне генералне хипотезе да су сви државни удари извршени од стране краља Александра Обреновића тзв. државни удари „одозго“, те да у потпуности представљају акте политичког насиља, уз међусобне сличности у фази припреме и реализације, уз постојање одређених разлика по питању узрока и актера државних удара.

Поред генералне хипотезе, постављење су и одређене посебне хипотезе. Најпре, хипотеза да су прва два државна удара извршена под великим утицајем краља Милана који је био битан актер у фази њихове припреме. Друга хипотеза је да све државне ударе детерминише однос краља према политичким странака и обрнуто. Трећа хипотеза полази од тога да је Априлски Устав, донет од стране краља Александра Обреновића, био покушај увођења новог режима јер је увео нове установе у односу на претходне уставе.

У раду су коришћене посебне методе, као мисаоно-логички поступци у истраживању. Тако, коришћени су индуктивни и дедуктивни метод, као и аналитичка метода и синтетичка метода. Користићемо и дескриптивну методу, као и методе апстракције, генерализације, конкретизације и специјализације. Осим посебних научних метода, користићемо и метод анализе садржаја, историјски, али и социолошки метод, као и упоредни метод.

Рад је подељен у четири основне целине. Након уводних разматрања, први део се односи на опште одређење државног удара. У овом делу обрадићемо појам и узроке државног удара, као и фазе и актере државног удара. Наиме, за ближе одређење државних

удара за време владавине краља Александра, потребно је најпре бавити се општим појмовима и елементима те појаве.

Други део рада односи се на државни удар из 1893. године који је био први државни удар којим је краљ Александар Обреновић дошао на власт. У овом делу анализираћемо почетак његове владавине, историјски тог догађаја уочи, током и након извршеног државног удара, позадивну државног удара, као и однос краља са политичким странкама.

Следећи део односи се на наредни државни удар извршен 1894. године, који је извршен враћањем претходно важећег уставног режима, односно када краљ Александар укинуо Устав из 1888. године и вратио на снагу Устав из 1869. године. Овај део је такође посвећен анализи самог тога догађаја, реакцијама странака, народа и спољашности на државни удар, последице промене Устава и одобрење државног удара од стране Народне Скупштине.

Наредно поглавље односи се на државни удар из 1901. године који је краљ Александар извршио тако што је октроисао нови Устав из 1901. године. У овом делу посебну пажњу придајемо управо општим одликама и садржини овог Устава, с обзиром на то да је то једини Устав дарован од стране самог краља за његове владавине. У овом делу је потребно анализирати и политичку основу Устава, повод за његово доношење и сам ток државног удара, као и однос странака и народа према Уставу. На крају овог дела, анализираћемо и државни удар од 25. марта 1903. године којим је наведени Устав, државним ударом, на кратко укинут да би, након само пар сати, поново био враћен на снагу.

I ОПШТЕ ОДРЕЂЕЊЕ ДРЖАВНОГ УДАРА

1. Појам и узроци државног удара

Државним ударом се означава нагла промена власти, а која може да буде легална и илегална. Уколико је легална, одбија се у складу са законом, а илегална се спроводи кршењем закона и других прописа. Државни удар један је од илегалних начина смене власти¹. Државни удари су у току 20. века били актуелнији него раније, па је постало значајније и њихово проучавање.

Што се тиче појмовног одређења, државни удари је један од облика политичког удара, али је ужи од тог појма. Различита су појмовна одређења државног удара. Државни удари су неретко последица поремећене равнотеже у политичким односима. Једна од дефиниција државних удара јесте да представљају „насилно и противуставно преузимање власти од припадника највишег државног апарата“². Реч је о облику преврата који подразумева примену оружаних снага. Он се увек спроводи како би се освојила врховна извршна власт, илегална је активност, а одређује се и као посебна врста конспирације.

За нашу тему од посебног значаја је тзв. државни удар одозго. Наиме, ова врста државног удара је карактеристична по томе што су његови главни актери врховни носиоци власти, односно шефови држави који овај удар спровode како би апсолутизовали своју власт или је проширили до извршне власти.³ У случају државног удара одозго долази до укидања актуелног устава али и до укидања свих постојећих институција у политичком систему. Да би овакав државни удар могао да се спроведе, потребно је учешће бројних војних и других друштвених структура. Одређење овог државног удара је битно за нашу тему, јер је управо један од познатијих државних удара био онај који је спровео краљ Александар Обреновић 1893. године, када је одлучио да успостави своју власт.⁴

Аутор Драган Симеуновић дао је једну од потпунијих дефиниција државног удара, по којој је „државни удар ограничена, насилно завереничко војно-политичка акција, која има за циљ неуставну промену, која се спроводи у кратком временском року и изводи се од

¹ Симеуновић, Драган, *Теорија политике –ридер I део*, Београд: Удружење наука и Друштво, 2002, стр. 170

² Ђорђевић, Обрен, *Основи државне безбедности*, Београд: ВШУП, 1980, стр. 130

³ Симеуновић, Драган, 1991, *Државни удар или револуција*, Београд: Симтраде, 1991, стр. 69

⁴ Парезановић, Марко, *Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе, Војно дело*, Вол. 63. бр. 3, стр. 100-116, стр. 111

ограниченог броја одабраних актера из редова носилаца државне власти уз помоћ националних оружаних снага и обавештајних структура, без стварног учешћа народних маса.⁵

Што се тиче узрока државних удара и они су вишеструки. Као основни узроци наводе се:⁶

1. колапсне кризе политичког система једног друштва као резултати недовољног или погрешног економског и политичког развитка;
2. стратегијски економски, политички и војни интереси великих сила да стекну, одрже или повећају свој утицај кроз успостављање себи оданих влада
3. предупређење револуционарних догађаја
4. потреба превазилажења политичке кризе при чему је државни удар једини начин

2. Фазе и актери државног удара

Државни удар се обично одвија у неколико фаза. Прва се односи на припрему која претходи државном удару. У овој фази се окупљају групе, политичке странке и лидери који треба да подрже превратника. У овој фази је битно обезбедити и финансијска средства за спровођење државног удара. У овој фази до изражаја долази тајност завереничких акција. Следећа фаза је фаза непосредног извршења државног удара у којој се он у ствари реализује тако што се спроводи одређена акција, која је енергична и ефикасна. Овде је присутан фактор изненађења. Насиље је применљиво у овој фази, али није нужно, при чему у овој фази може доћи до компликација које изазивају бројне сукобе. Трећа фаза се назива фаза консолидације, у којој се примењује физичко насиље у односу на противнике, које се оправдава циљем државног удара, односно да се што пре успостави промењено политичко стање.

За разумевање државног удара битно је указати и на његове актере, којима могу припадати носиоци власти, национална армија и обавештајно-безбедносна структура.⁷ Број актера државног удара може да се разликује у сваком конкретном случају, али се ипак

---

⁵ Симеуновић, Д., (2002), *op. cit.*, стр. 55

⁶ Симеуновић, Драган, Државни удар као војно-политички феномен, *Војно дело*, Вол. 3 бр. 92, стр. 119-142, стр. 122

⁷ Симеуновић, Д., (1991), *op. cit.*, стр. 55

истичу три врсте актера на основу чијег деловања се може одредити и карактер државног удара.⁸ На првом месту се говори о националној армији као актеру, без које би се тешко могла замислити реализација политичког насиља. Другу врсту актера чине обавештајне службе које имају битну улогу у реализацији државног удара, али је њихова улога битна и у фази консолидације када треба пружити подршку новој власти. Народне масе су још један од актера државног удара, иако не учествују ни у фази припреме, ни у фази реализације. Међутим, актери државног удара се ослањају на подршку народне масе преко које желе да обезбеде легитимитет извршене промене власти.

---

⁸ Миленковић, Милош, *Државни удар као акт насилног освајања власти – случај Србије и Југославије у првој половини 20. века – докторска дисертација*, Универзитет Едуконс, Факултет за европске правно-политичке студије Нови Сад, стр. 212

II ДРЖАВНИ УДАР ИЗ 1893. ГОДИНЕ

2.1. Први део владе краља Александра Обреновића

Први одељак владавине краља Александра, трајао је око девет месеци. Док није преузео власт у своје руке, живео је повучено. Родитељи су му били ван земље, намесници му нису створили адекватну друштвену средину, па је био одвојен од света. У јесен 1890. Је добио васпитача који се поставио веома строго, био је све време са њима, а једино је два сата дневно одлазио кући и то је једино слободно време које је млади Краљ имао. Живео је заробљеничким животом, а и када би излазио, возили су га колима у пратњи. Готово све време је учио. Поред средњошколских предмета, учио је језике, војне и правне науке. Једина разонода су му била путовања по земљи или ван земље. Нагло је порастао, па је са седамнаест година већ изгледао старије, али није имао војничко држање. Ипак, био је вредан и савестан ђак, имао добро памћење и имао веће знање од својих вршњака. Наставници који су га подучавали, ослањали су се на његову интелигенцију и говорили лепо о њему. Међутим, он сам није посебно био заинтересован за неки предмет, нити је имао неке страсти и пороке. Штавише није имао ни разаноде. Његов учитељ од скоро три године описао га је као немарног, неуредног, љубопитљивог и лукавог, али у основи као благог и доброг.⁹

Био је повучен и имао је добру самоконтролу. Своје мисли и осећања није одавао никоме и за време свађе његових родитеља није држао ничију страну. Могуће је да, због тога што је био остављен од родитеља, прикривао своја осећања због којих је остављао хладан утисак.

Првоаприлски преврат, иако смишљен од његовог оца, требало је да он спроведе. У том чину изненадио је све својом присебношћу. Првом парила преподне је полагао испит, а увече је извршио државни удар, при чему ни у једном делу дана није деловао узнемиреност. Занимљиво је да је на испиту једно од питања било да ли малолетник може и пре законског рока да се прогласи пунолетним, на шта је хладно одговорио као да није имао намеру да истог дана себе, на незаконит начин, прогласи пунолетним. Међутим, за

---

⁹ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 215

време преврата ипак је показао узнемиреност, када је намесницима и министрима требало да саопшти своју одлуку. Своју намеру да изврши преврат није откривао никоме, осим учесницима. Краљ је свакако уживао у првоаприлском чину и био је задовољан што ће преузети владавину.

Касније, на првом сазиву Скупштине, држао се са више ауторитета него што би се очекивало од њега. Лако се сналазио и имао сигурност некога који је рођен на престолу. Искуснији политичари су сматрали да о политичким стварима говори за зрелошћу коју још увек није могао да поседује, с обзиром на године и неискуство. Нису били далеко од истине, јер краљ, иако интеллигентан и поткрепљен знањем, није био спреман за вођење политике. Није могао да изгради самостално мишљење нити да се определи за свој пут. Он ни пре ни после Абације није радио по својим одлукама, идеје је добијао од других и прихватао их је раздрагано и усхићено. За политичке ситуације кривио је друге, једном либерале, други пут радикале. Када се вратио из Абације, био је под утиском свога оца од кога је добио упутства. Међутим, за њихово спровођење му је требало више стрпљења и такта него за државни удар. Већ после неколико недеља је постао збуњен, нервозан, због чега је и позвао оца јер се нашао у безизлазној ситуацији. Постало је јасно да је ипак аматер у политици. У сваком случају, постојала је нада да ће он, са искуством, постати добар владалац. Дискутабилан је био и његов морални развој, јер се показао као подмукао, што је истицала и краљица Наталија. Иако је имао одређене изјаве које су указивале на злочиначке намере, за време његове владе није било ниједног злочина за који је могао да буде оптужен.

2.2. Ток догађаја првоаприлске ноћи

Краљ Александар Обреновић, иако у то време још увек малолетан, одлучио је да преузме власт у своје руке, што је и учинио 1 априла 1893. године, када је са власти збацио Намесништво и либералну владу. Свој поступак је правдао тиме да је Устав био угрожен, те је изјавио да од тога дана Устав ступа у потпуну силу и важност.¹⁰ Државни удар је спроведен тако што је краљ Александар, увече позвао намеснике и ministre. Док су се они

---

¹⁰ Кркљуш, Љубомирка, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2003, стр. 311

налазили у двору, министарство унутрашњих дела, управу града и телеграф, заузела је војска.¹¹ Поред тога, војска је опколила и куће намесника и министара, као и зграду Народне Скупштине, а наоружани војници налазили су се и у двору, све до собе уз дворску трпезарију.

У току вечере, краљ је, на знак ађутанта мајора Илије Ћирића, устао и саопштио намесницима и министрима да ће преузети власт, а од њих је тражио да дају оставке. Сви су били изненађени и зачуђени, а први је реаговао намесник Јован Ристић који је покушао да дипломатским тоном убеди краља да је ово лош потез, међутим, краљ је био одлучан. Јован Ристић је инсистирао на томе да, ако Краљ узима ствар у своје руке, онда престаје и Намесништво, па је његова оставка сувишна, а да намесници у сваком случају ни не могу да дају оставку малолетном краљу, него скупштини која их и бира. Међутим, када је схватио да је краљ већ преузео власт, онда је истакао да се не одупире ниједном члану династије, али да оставка не би донела никакву корист земљи.

Било је покушаја од стране појединих намесника и министара да изађу из трпезарије али су их војници одлучно вратили, упирући им оружје у груди. Намесници и министри су ноћ провели у двору, под стражом, претворени од краљевих гостију у његове заробљенике.¹² У двор су довођени нови министри, написан је проглас, указ о новој влади, издате су неопходне наредбе. Краљ је у поноћ обилазио касарне и узимао од војника заклетве. Што се тиче самих припрема преврата, све је било тајно, а краљ је разговарао само са мајорем Ћирићем. Он и још два мајора, добили су од краља писмено овлашћење за издавање наредби, након чега су се састали и организовали начин рада мало пре него што је започет преврат. Остали официри су у ходу упознати са извршеним превратом, тако што им је показано писмено овлашћење и издате су им наредбе.

Реакција народа на преврат је била повољна, јер су људи били става да једино тако може да се изађе из кризе после 9. августа. Људима је било допадљиво то што се један шеснаестогодишњи дечак супротставио искусним политичарима. Међутим, што се тиче странака, либерали су се противили преврату што су отворено исказивали, а намесници су

---

¹¹ Јовановић, Слободан, *Влада Александра Обреновића – књига прва (1889-1897)*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1929, стр. 205

¹² Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 207.

их у томе подржали. Са друге стране, радикали су били задовољни, јер су без револуције и без икаквих жртава, враћени у владу. Напредњаци су такође били срећни и радовали се порасту краљеве моћи.

Штампа је подржала државни удар и говорила о њему као о личном делу младог Краља о коме се није знало пуно, јер је до тада био одвојен од света. Иако до тада повучен, његов први акт био је управо државни удар који се обично чини у зрелијим годинама, а он се још као малолетан усудио на овакав чин.

2.3. Позадина државног удара

Краљ Милан је са власти сишао 2. фебруара 1889. године, зато што је сматрао да Устав из 1888. године не одговара нивоу политичке свести у Србији, односно да Србија није зрела за такав Устав. Још тада је била видљива његова намера да укине овај Устав и да се, након тога, врати на власт.¹³

Краљ Милан је отишао из Србије 1891. године, када се растао са Краљицом Наталијом да би се венчао са Артемизом, која је такође чекала да се разведе од свог мужа. Међутим, након што се развела, Краљ Милан се предомислио, није хтео да се венча са њом и требало му је пар месеци да је удаљи од себе. У то време имао је и финансијских потешкоћа, јер је потрошио сав новац који је добио приликом одласка из Србије. Крајем 1892. године имао је велике дугове које није могао да исплати. Излаз из ове ситуације потражио је у обнављању контакта са краљицом Наталијом која је живела у Биарицу. Он се упутио у оближњем месту и послао јој писмо у којем је молио да му исплати дугове, при чему је споменуо и да је, због свог очајног стања, решен на самоубиство. Она му је послала мањи износ новца него што је тражио. Након тога видели су се једном у Биарицу, а краљ Милан је убрзо након тога објавио вест о њиховом помирењу и замолио Архијерејски сабор да прогласи неважећим акт митрополита Теодосија од 12.10.1888. године којим је његов брак са Наталијом разведен.¹⁴ Његов захтев је уважен, па је дана 18.02.1893. године проглашено да су њих двоје поново у браку, на шта је народ позитивно одреаговао јер је у томе видео могућност учвршћења династије.

¹³ Ранђеловић, Небојша, *Историја права II основи српске историје прва*, Ниш, 2008, стр. 121.

¹⁴ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 214

Измирење са краљицом Наталијом, краљ је користио као прву фазу у реализацији свог плана да се врати у Србију и побољша своје финансијско стање, јер је излаз видео у уштеђевини свог сина коју су чували његови тутори. Због тога је најпре требало прогласити малолетног краља пунолетним, како би у потпуности могао да располаже својом имовином којом би располагао у корист свог оца кога је неизмерно волео.

Дакле, краљ Милан је решење раздора између либерала и радикала видео у новом диктатору који ће овог пута бити његов сина, а не он. Када краљ Александар узме власт у своје руке, он је могао лако да се извуче из финансијских потешкоћа, јер је могао да користи уштеђевину цивилне листе, а и странке би му, као оцу Краља, биле благодатне и давале би му новац.

Краљ Милан је од краљице Наталије тражио и да са њим сарађује у погледу плана о проглашењу њиховог сина пунолетним, а то је могло да се учини само путем државног удара. Међутим, овај удар би ваљало извршити од стране краља чији родитељи су поново у браку, јер то доприноси већем угледу династије. Краљица Наталија је Сави Грујићу открила да краљ Милан намерава да свог сина прогласи пунолетним пре уставног рока¹⁵, иако се са тим није потпуно саглашавала, нити је веровала у искреност Миланових побуда. Са друге стране, краљ Милан се огласио писмом објављеним марта 1893. године у париској штампи, у којем је навео да није припадник ниједне странке, да не одобрава страначки ривалитет, да га везује реч да се неће враћати у Србију, али да га Закон из 1892. године не обавезује јер је противустанан. На основу тога, могла је да се наслути његова намера да се врати у Србију.

Државни удар не може да се изврши без помагача, а краљ Милан је сарадњу успоставио са радикалима. Он је најпре у Швајцарску позвао Пашића који је одбио да буде саучесник преврата, па се није састао са Краљем. Због тога је краљ Милан успоставио сарадњу са радикалом др. Лазаром Докићем, васпитачем његовог сина и председником Државног Савета. Њих двојица су се састали у Трсту, пре државног удара, када је др Лазар Докић добио од краља усмена упутства о припрема преврата. Ипак, у саму припрему преврата био је укључен мали број радикалних политичара, а многи су за преврат сазнали тек у току првоаприлске ноћи. Гарашанин и Франасовић, били су такође обавештени о

---

¹⁵ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 216

државном удару, а краљ Милан се постарао да у план о државном удару укључи све политичке чиниоце осим либерала. Било је корисно да радикали, као највећа народна странка, подрже државни удар.¹⁶

Као један од дела плана који се приписује краљу Милану, је и што је војска у државном удару коришћена минимално, јер је хтео да војску максимално одвоји од политике. Наравно он се првог априла ослањао на војску, али је више користио као резерву, при чему је краљева гарда била углавном поштеђена.

2.4. Скупштина од 18. маја 1893. године

Након извршеног државног удара, распуштена је либерална Скупштина, а на изборима од 18. маја, радикали су добили сва посланичка места, осим десетак места која су припала напредњачкој опозицији.¹⁷ Либерали, који су били против државног удара, нису ни креирали листу, а народ је веровао да су радикали оваквом изборном победом утемељили своје место у власти, поготово што је и млади Краљ био уз њих.

На одржаној Скупштини се најпре говорило о оправданости државног удара од првог априла као неопходног чина малолетног краља који није смео да допусти да се руше основи уставности. Краљево преузимање власти у своје руке, имало је за циљ да спречи низ незаконитих и неуставних активности које су се ређале након 9 августа. У току те беседе на Скупштини, акценат је стављен на тежњи да се поштују устав и закони, јер у томе лежи спас отаџбине.

Дакле, 18. маја је изабрана Скупштина, која је имала један ванредни сазив од 1 јуна и један редовни од 1 новембра. Приликом тих сазива, завршени су бројни послови. Скупштина је одобрила нови трговински уговор са Аустро-Угарском, који је и раније закључен, али није могао да буде одобрен. Овај уговор био је допуњено издање истог таквог уговора из 1881. године, коме су радикали, још тада, замерали да онемогућава

---

¹⁶ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 218

¹⁷ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 219

развитак домаће индустрије јер су се овим уговорима штитили земљорадња и сточарство али су запостављени интереси занатства и индустрије.

Скупштина се бавила и питањем Народне Банке, односно њеним повећаним издавањем сребрних новчаница, при чему је било спорно да ли је, по закону, уопште имала овлашћења да издаје ове новчанице. Скупштина је одлучила да се убудуће новчанице издају само на основу метала у коме се њихова исплата врши, односно златне новчанице на основу злата, а сребрне на основу сребра, с тим што је требало повићи из оптицаја сребрне новчанице издате на основу златне подлоге.¹⁸ Све то је регулисано је Законом о Народној банци од 15.12.1893. године.

Треће питање о којем се расправљало на Скупштини, тицало се усвајања буџета за 1893. годину, које је решено тако што је, са одређеним изменама, продужен буџет из претходне године, а нов буџет је донет тек за 1894. годину. У буџету за 1894. годину су расходи повећани за три и по милиона, које се правдало повећањем и прихода до којих је дошло услед примене новог трговинског уговора са Аустријом. Међутим, буџет је имао одређен дефицит који се у завршном рачуну прикривао и за који је истицано да је наслеђен од претходне владе, али да се под радикалном владом смањује. У свакодневном животу се осећала тешкоћа финансијског стања, јер је држава каснила са исплатама и то чак и чиновницима, а државни приходи нису били довољни да покрију државне расходе.

Посебну пажњу привукла је одлука Скупштине да подигне оптужбу против министара претходне владе, а Скупштина је, по закону, била дужна да саслуша окривљене. Предлог о наведеној оптужби Скупштини је поднет 25.06.1893. године, а након саслушања одбрана, 4.августа Скупштина је донела одлуку да оптужи Авакумовићеву владу Државном суду.¹⁹ Чланови суда били су састављени од касационих судија и државних саветника. Оптужба је садржала једанаест тачака о различитим повредама устава и закона које су представници претходне владе наводно учинили. Ово оптужење либерала је оставило лош утисак јер је људима било доста страначке нетрпељивости. Докићева влада је била свесна да оптужба неће служити ни земљи ни радикалној странци.

---

¹⁸ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 225

¹⁹ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 229

3.4. Однос краља Александра са политичким странкама

Опозиција Докићевој влади била је мала напредњачка група која се састојала од угледних људи из њихових редова, као што су бивши министри и чиновници, али међу њима није било људи из народа.²⁰ Представници напредне странке нису били борбени у посланичким клупама, нити су се понашали у складу са опозиционим положајем. Гарашанин је био мање више суздржан, а истакао се Вукашин Петровић који је, као бивши министар финансија, више наступао као економски говорник, него као политичар. Остали напредњаци су избегавали говоре и нису истицали бројне замерке, па је замерано избору ових посланика уз коментар да су добри за владу, али не и за опозицију.²¹

Радикална странке није била униформна, јер су је чиниле како присталице Докићеве владе, тако и присталице Николе Пашића. Др Лазар Докић је у своје министарство увео како умерене радикале тако и поједине који су због недисциплине искључивани из стране. Група Николе Пашића није ушла у владу, али је била јача од групе Лазара Докића. Краљ Александар је испрва био у добрим односима са радикалном странком, иако је отворено био приклоњенији Докићевој групи. Краљ је усвојио радикалне ставове, што је радикале усређило. Због тога су људи имали утисак да је краљ Александар и даље остао само послушан ђак свог учитеља и да је Докић заменио Ристићево намесништво.

Говори краља Александра били су складу са радикалским ставовима, па су они били врло задовољни, за разлику од осталих странака. Либерали су чак краља нападали лично, а напредњаци су то радили посредно, нападајући га преко радикала. Обични људи су више имали утисак да је краљ Александар, иако владар, више има улогу послушног ђака свог некадашњег васпитача, па је и Докић деловао више као намесник. Међутим, не сме се занемарити ни утицај који су родитељи имали на краља Александра. Почетком маја, он се прво састао са својом мајком, али у то време она још увек није хтела да се врати у Србију. Била је неповерљива и није била присталица новог политичког режима насталог априлским превратом. Након тога се, у септембру, краљ Александар састао са својим оцем

---

²⁰ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 239

²¹ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 239

у Абацији. За разлику од његове мајке, која је након његовог пунолетства, по закону, могла да се врати у земљу, његов отац то није могао.

Након састанка са оцем, краљ је потпуно променио свој однос према радикалној влади. У Бечу је инсистирао на томе да га не изједначују са радикалном владом, да он није присталица њихове политике, односно њиховог држања према Аустрији. У унутрашњој политици такође је запажен очев утицај на краља, јер се приближио Милутину Гарашанину, Светомиру Николајевићу и Вукашину Петровићу, који су сви били Миланови поузданици.²² Краљ Александар је планирао да, након априлског преврата, уведе строже законе, а не да буде оруђе једне странке у којој влада деспотизам. Краљ је требало да брани државе интересе у сваком случају, па и када се супротстављају интересима најјаче странке. Овакви ставови одраз су старих теорија краља Милана, које је успео да пројектује и на свог сина.

Иако је желео да обори радикалну странку, краљ Александар то није учинио одмах, већ припремио план. Прво се чекао редовни сазив ове странке од првог новембра 1893. године, а након тога је био план да се састави неутрална влада коју је Краљ почео да припрема још октобра исте године. Либерали су добро прихватили идеју о неутралној влади, што не може да се каже за напредњаке. Међутим, краљ Александар није био превише стрпљив и одмах након повратка из Абације, наредио је Пашићу да иде у Петроград пре сазивања Скупштине, на шта су радикали бурно реаговали. За шефа нове владе постављен је Сава Грујић, јер је тако хтео краљ, док је Скупштина била за Николу Пашића. Радикална странка је била све неповерљивија према краљу, а краљ је још неко време хтео да задржи Грујићеву владу јер су припреме неутралне владе биле још увек у току. Како се нашао у тешкој личној и политичкој ситуацији, краљ Александар је, пре сазива радикалне Скупштине која је требало да се састане након Божића, позвао Краља Милана у Србију. Он је већ 8. јануара кренуо, а краљ је обавестио председника Грујића о повратку његовог оца. Краљ Александар је војсци издао наредбе, ван војног министра. Првог априла је војска била против либералне владе, а сада је краљ управио против радикалне владе која је пожурила да сама да оставку.²³

---

²² Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 245

²³ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 249

III ДРЖАВНИ УДАР ИЗ 1894. ГОДИНЕ

3.1. Ток догађаја од деветог маја

9 Маја краљ Александар је прогласом укинуо Устав од 1888. године и успоставио Устав од 1869. године.²⁴ Пре тога, краљ Александар и Николајевићева влада су размишљали да ли да Устав укину делимично или у целини, али су се ипак одлучили за другу опцију. За укидање Устава у целости посебно је био краљ Милан који, још кад га је потписао, знао је да следи његово укидање. Овим Уставом је хтео да покаже да народ још увек није зрео за политичке слободе и прижељкивао је државни удар на који је наговарао свог сина.

На основу првоаприлског искуства краљ Александар је закључио да државни удар није тешко извести, односно да је све могуће спровести за пар сати. Због тога је деветог маја 1894. године, уместо позивања радикала на изборни мегдан, дошло до укидања Устава краљевић прогласом, који је, као и априлски, штампан ноћу.²⁵ Као главни повод за укидање Устава, послужило је решење Касационог суда од 5. Маја, што је било ризично јер је деловало да се Устав укида јер суд није признао краља Милана за члана Краљевског дома.

Државни удар од 9 маја се од државног удара од првог априла разликовао најпре по томе што се војска налазила само у касарни, а сам државни удар је спроведен прогласом и указима који су се односи на проглас. Вече је било мирно и пусто, а двор је био осветљен, али осим тога, није било других назнака да се нешто спрема. Сутрадан је проглас био

---

²⁴ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 267

²⁵ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 268

излепљен по улицама, људи су се скупљали да виде о чему се ради, али није било никаквих манифестација тим поводом. У Београду је све било мирно, а унутрашњост је била задовољна укидањем Устава. Краљу су стизале честитке, углавном од представника либерала и напредњака.

3.2. Однос странака, спољашности и народа према државном удару

Радикална странка била је разочарана овим актом, јер су увидели несигурност уставности у земљи, с обзиром на то да је краљ лако укинуо Устав, без икакве побуне људи. Сељаци су пак говори да им Устав и није био од неке користи. Ипак, Укидање устава је погодило радикалну странку, више од свих других удара на њих. Са друге стране, либерали и напредњаци су били радосни јер је укинута устав омогућавао владу само једне странке која је јака у народу, а таква је била само радикална странка. Сада су и слабије странке могле да дођу на власт. Поред тога, сада када се краљ завадио са радикалном странком, либерали и наредњаци су видели своју шансу за владавину.

Што се тиче реакција спољашности, Русија није желела да се меша у унутрашња питања, при чему је и од других тражила да се такође не мешају. Међутим, она свакако није одобравала враћање краља Милана у политички живот Србије, а иза укидања Устава је било управо то. Са друге стране, Аустрија није сматрала себе одговорном за овај државни удар и пожелела је срећу Краљу Александру, након укидања Устава. Аустрија је свакако била мишљења да Устав из 1888 године није био за Србију, а били су и у лошим односима са радикалима. Све у свему, државни удар није имао неки јачи одјек у спољашњости, с обзиром на то да иностранство није узимало озбиљно нашу уставност, па се није узбуђивало ни нашим државним ударима.²⁶

С обзиром на то да је Устав из 1888. године, важио за радикални устав, људи ван странке нису били противници његовог укидања. Просечан човек није имао развијен осећај за уставност и законитост, нити разумевање за трајне правне установе. Због тога су обични људи добро реаговали на овај државни удар. Сматрало се да је и било потребно да се више

---

²⁶ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 271

мисли на државне, а мање на страначке потребе, а стварање неутралне странке деловало је као добра идеја.

3.3. Враћање на либерално-напредњачки режим

Овај државни удар је у свакако био у првом реду део краља Милана, јер не би био изводљив да није било његове сарадње. Поред њега, Светомир Николајевић, као шеф владе, такође је преузео одговорност за овај државни удар. Николајевић је имао идеју да, приликом оснивања владе, треба имати у виду историјске интересе целе нације, а не само тренутне гомиле, при чему ниже класе не би требало да, својом бројношћу, из управе искључе вишу класу која је представник народне културе.²⁷ Оваква идеја означавала се као конзерватистичка, а личила је и на напредњачке идеје. Оваква идеја ипак није одговарала краљу Милану, који је више био за лични режим под окриљем лажне уставности. За њега је свако политичко организовање људи, у крајњој линији, значило ограничавање владоца, јер чим таква организације настане одмах добија и своје прохтеве, а он није трпео таква ограничења.

Укидањем Устава од 1888. године, правну снагу поново добија Устав од 1869. године, при чему су поново правно оживели и сви битни закони донети у вези са тим Уставом, а који уређују изборе, надлежност Скупштине, Државни савет, штампу и слично. Устав из 1869. године је много дуже био на снази у односу на укинуги Устав, па су и власт и грађани били добро упознати са његовим одредбама. Устав из 1869. године, представљао је либерално-напредњачки режим, а Устав из 1888. године био је одраз радикалног режима. Због тога државни удар од 9 маја и није изгледао као државни удар, већ као враћање на познати стари режим.

Поред Устава и закона са њим у вези, враћени су и либерали и напредњаци, односно изабрани су за службу, а радикали су или распуштени или пензионисани. Углавном су враћани исти људи који су раније отпуштени и пензионисани. У Касационом суду су

---

²⁷ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 272

задржане само судије које су гласале за примену указа од 17 априла.²⁸ На посебном удару си били просветни радници из реда радикала, с обзиром на то да је министар просвете Андра Ђорђевић, сматрао да професори и учитељи не смеју да буду повезани са политичком, јер би они, као носиоци културе и просвете, требало да буду неутрални. У супротном, код обичних људи би могао да се стекне утисак да су просвета, култура и одређена политичка странка нераздвојно повезани, што је недопустиво. Андра Ђорђевић није био популаран међу радикалима, мрзели су га и у штампи називали погрдним именима.

Николајевићева влада је најпре посветила пажњу избору чиновника, међу кандидатима којих је било превише. Поред тога, требало је имати у виду кандидате двеју странака које су и иначе имале већи број чиновничког кадра. Притом, било је доста финансијских потешкоћа, јер је државни дуг био велики, па је било неизводљиво истовремено измиривати и државне зајмове и давати плате чиновницима. Међутим, Николајевићева влада није желела да чиновници буду незадовољни, јер се доста ослањала на њих, па је министар финансија, ради исплате њихових плата, узео новац из касе државног дуга али су се поверилачке банке одмах побуниле и захтевале надзор над државном касом. Због тога је министар финансија са банкама закључио споразум да сви приходи ове касе буду одмах предати Народној банци како би се користили у корист страних поверилаца. Николајевићева влада је била строжа по питању наплате пореза, али су порески приходи били слабији због лоше кукурузне бербе.

3.4. Одобрење државног удара од стране Народне Скупштине

Након што је Устав из 1888. године укинут, следили су избори за Народну Скупштину, одржани 7. априла 1895. године. Краљ Александар је водио рачуна о томе какав ће састав скупштине бити, с обзиром на то да је она требало да одобри државни удар од 9 маја. Било му је битно да одобрење прође у најбољем могућем реду, без уздржаности. Због тога је требало искључити опозицију из Скупштине, а за тако нешто је први био

---

²⁸ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 273

позван Никола Христић који је најпре из бирачког списка избацио до 80.000 људи.²⁹ Ово је учинио специјалним тумачењем закона о порезу, што је било дискутабилно, па је то тумачење морало да се одобри од стране судова. Након 9 маја и састав судова је промењен тако што су их чинили напредњаци и либерали који су у свему прихватили Христићево тумачење закона. Судије које се са тим нису саглашавали, просто су били уклоњени из суда, јер Устав из 1869. године није штитио судове начелом судске независности. За министра правде је постављен Ђорђе Стевановић који није био наклоњен радикалима и сматрао их је сектом коју треба истребити, због чега их је врло радо гонио.

Радикали су се двоумили да ли да окушају изборну срећу и ипак су пристали на ризик, поготово што су и либерали учествовали као опозиција, јер су пре тога осудили неутрални владу као неефикасну. Напредњаци су били за неутрални режим, али се нису нешто посебно залагали за такву владу. Христићева влада је давала предност напредњацима у односу на радикале, а либерале је такође хтела да има уз себе, јер су државни удар од 9 маја морали да одобре не само напредњаци већ и радикали. Међутим, ипак је састав Скупштине био креиран тако да буде више напредњака у односу на либерале, јер су напредњаци били поузданији.

Међутим, како полиција није дозволила да се избори одрже у Нишу, либералној престоници, на одлуку Рибарца, радикали су одустали од учешћа у изборима, а након њих су се повукли и либерали, највише праћени њиховим примером. Краљица Наталија радикалима није саветовала учешће на изборима, а они су је послушали, више из нужде јер су знали да немају великог изгледа на успех. Ово је била одлука београдских првака, а радикали из народа, који су били расположени за изборну борбу, нису ни разумели ни прихватили ову одлуку.³⁰ Због овог повлачења двеју странака, дошло је до смањеног броја гласача. За посланике су углавном изабрани напредњаци, а либерала је било око 30, што је био мали број у односу на све посланике којих је било 240. Либерална странка је у Скупштини одобравала 9 мај, јер је сматрала да либерали морају да се прилагоде Двору.

---

²⁹ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 291

³⁰ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 293

Скупштина се састала у Нишу 10. априла.³¹ Председник Скупштине је био Светомир Николајевић. Што се тиче државног удара од 9 маја, он је подржан и сви закони донети на бази Устава од 1869. године су потврђени. Обе странке, односно и либерална и напредњачка, подржале су државни удар од 9 маја. Међутим, напредњаци нису били доследни, јер, иако су одобрили државни удар, тражили су промену, односно доношење новог Устава.

Скупштина је правдала државни удар од 9 маја, потребом стишавања страсти између странака, која је претила да угрози државни мир.³² Владајућа странка је била оштра према својим противницима, а неизмерно блага према присталицама које је по сваку цену убацивала у државну службу. Зато је било потребно да владалац окупи пре свега способне људе, без обзира на страначку припадност и да уз помоћу њих, обави државне послове.

Државни удар од 9 маја ипак није донео велике успехе ни на спољашњем ни на унутрашњем плану, а ни државни послови нису ништа ефикасније обављани. Кризе између странака су и даље биле учестале, што значи да нов режим није био ефикасан. Краљ Александар је био неискусан, а краљ Милан непоуздан и он је политичку ситуацију користио само зарад својих материјалних интереса. Скупштина је, поред тога што је одобрила државни удар, донела и Закон о апанажи краља Милана, па се чинило као да државни удар и помагање краља Милана стоје у међусобној вези. Никола Христић није имао конкретне смернице за вођење политике, па се управљао својим старим идејама које су биле строге и одсечне.

---

³¹ Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 294

³² Јовановић, С., (1929), *op. cit.*, стр. 295

IV ДРЖАВНИ УДАР ИЗ 1901. ГОДИНЕ

4.1. Политичка основа Устава

Краљ Александар је 1894. године, одлучио да државним ударом врати на снагу Устав из 1869. године, а од 1897. године је увео лични режим с министарским саветима са министрима из више странака. Након смрти бившег краља Милана, краљ Александар је, почетком 1901. године, одлучио да се врати уставној влади и желео да нови Устав има подршку радикала, али да буде мање либералан у односу на претходни Устав. Имао је за циљ да радикали пристану на успостављање дводомног парламента што је, као што је наведено, главна карактеристика Устава из 1901. године. Тада је група споразумних радикала са Николом Пашићем и Стојаном Протићем на челу, прихватила установу дводомности као своју идеју, што их је одвојило од њиховог ранијег концепта једнодомног парламента.³³ Управо је доношење овог Устава створило јаз између радикала, због чега ће 1904. године бити основана Самостална радикална странка. Увођење дводомног народног представништва било је предмет бројних теоријских и практичних расправа, па и конкретних нацрта Устава, али је овај облик представништва уведен наведеним Уставом из 1901. године.³⁴

Устав је донет путем државног удара, односно октроисањем, а не сазивањем Велике народне скупштине, што је била жеља краља. Наводи се да је и тада била развијена идеја Милована Миловановића о подели државних удара на добре и лоше, чиме се дао повод

---

³³ Поповић Обрадовић, Олга, *Парламентаризам у Србији 1903-1914*, Београд: Службени лист СРЈ, 1998, стр. 89

³⁴ Кулаузов Маја, Двodomни систем као јемство правне државе, *Зборник радова „Владавина права и правна држава у региону*, Источно Сарајево, 2014, стр. 793-801, стр. 793

будућим догађајима.³⁵ Управо је радикал Милован Миловановић, заједно са напредњаком Павлом Маринковићем, саставио нацрт Устава. Аутор Слободан Јовановић је уставни текст оценио на следећи начин: „најзад се добио један Устав који по одредбама позајмљеним из Устава од 1888 изгледао демократски; по одредбама позајмљеним из Пироћанац-Маринковићевог нацрта изгледао конзервативан, а по одредбама задржаним из већ застарелог Устава од 1869 изгледао реакционаран. Устав од 1901 био је крпеж без много јединства“³⁶. Ово је речено из разлога што су темељ овог Устава, чинили претходни предлози и расправе о уставном питању у Србији, при чему је постојао и инострани утицај.

Након смрти краља Милана, краљ Александар је постао попустљивији према радикалима који су, у време Јовановићеве владе, поново покренули уставно питање, јер је у влади био само један млађи радикал. Није их више занимао лични режим који је успостављен Уставом од 1869. године, који је поново важио од државног удара од 1894. године. Тај режим био је управо дело краља Милана, који више није био жив, па није било потребе ни придржавати се тог режима.

Краљ Александар је најпре био више за ублажавање личног режима који би трајао још неколико година и није планирао да у будућности буде изабрана радикална влада. Међутим, у току фебруара 1901. године у владу су ушла два радикална првака Михаило Вујић и Милован Миловановић, а у другој половини марта Јовановићеву владу је заменила Вујићева влада, која је личила на разблажену радикалну владу.³⁷ Ова влада је одмах приступила уставном питању.

Краљ Александар је 06. априла 1901. године донео тзв. Априлски Устав. Као потреба учвршћивања новог уставног стања, дошло је до фузије две странке, односно радикала и напредњака. Краљ Александар је либерале искључио и отерао их у опозицију која је требало да актуелну владу састављену од напредњака и радикала држи у покорности. Ово је значило окончање личног режима и неутралне владе. Странке су поново биле део владе са Уставом који није омогућавао лични режим. Краљ Александар је октроисао Устав под притиском неколико околности. Наиме, Руси и радикали су од њега

---

³⁵ Ibid., стр. 88

³⁶ Јовановић, Слободан, *Влада Александра Обреновића II*, Београд: БИГЗ, 1990, стр. 214

³⁷ Јовановић, Слободан, (1990), *op. cit.*, стр. 195

захтевали успостављање уставности. Његова жена Драга му је такође саветовала да се врати на уставни пут, а то му је саветовала и једна мања напредњачка група.

Иако је Устав из 1869. године предвиђао да се ради доношења устава сазива Велика Скупштина, Краљ се томе противио. Због тога је краљ избегао Велику Скупштину и Устав донео сам, односно тако што је извршио државни удар. С обзиром да је он и дошао на власт државним ударом, да је након тога извршио још један државни удар, није му тешко пало да то учини по трећи пут. Радикали се нису противили да краљ донесе устав сам, јер им је главно било да се изађе из личног режима, а начин је био мање важан.

Уместо избора за Велику Скупштину, у двор су позвани прваци странака. Са њима је краљ разматрао нови Устав и предочавао им своје жеље. Након тога је у Двор сазван скуп политичара, чиновника и представника грађанства, прочитан је цео Устав над којим се Краљ заклео.

4.2. Опште одлике Устава

Устав Краљевине Србије, је донет 04.04.1901. године и био је на снази до 1903. године. Назива се и Октроисани устав, јер га је наметнуо краљ Александар Обреновић Након његовог убиства, 1903. године, стављен је ван снаге, усвајањем Устава из 1903. године. Има 107 члана и подељен је у 14 целина.³⁸

У питању си следеће целине, које ћемо анализирати у следећем делу рада:

1. Облик владавине, државна вера и државна област
2. Краљ
3. Уставна права српских грађана
4. Народно представништво (целина која се састоји од три подналова)
5. Министри
6. Државни Савет

---

³⁸ Марковић, Александра, *Устав из 1869, Устав из 1888. и Устав из 1901. године - одлике, примена, упоредна анализа, мастер рад*, Универзитет у Нишу, Правни факултет, 2021, стр. 26

7. Судска власт
8. Државне финансије
9. Главна Контрола
10. Општине
11. Вероисповеди
12. Добротворни заводи
13. Војска
14. Закључак

4.3. Садржина Устава

4.3.1. Уопштене одредбе

Устав Краљевине Србије, најпре је садржао одредбе које су регулисале облик владавине, прокламовале државну веру и уредиле државну област, при чему је на првом месту одређено да је Краљевина Србија уставна монархија са Народним Представништвом.³⁹ У овом уопштеном делу, дат је опис Грба Краљевине Србије, као и Народне заставе. Устав изричито прописује и државну веру и то источно православно, коју изједначава са источном васељенском Црквом и којој гарантује независност и аутокефалност. Општи део, резервисан је и за прокламовање државне суверености, тако што је прописано да се државна област не може раздвојити, а ни отуђити, без пристанка Народног Представништва. Такође, државна област се штити и забраном смањења и размене њених делова.

4.3.2. Краљ

---

³⁹ Члан 1, Устав Србије из 1901. године

Други део Устава⁴⁰, регулише положај краља, као неприкосновене личности и државног поглавара који ужива сва права државне власти. Поред ових генералних овлашћења, Устав одређује и обавезу краља да поштује одредбе овог Устава. Прописана је наследност престола у потомству краља Александра. Устав прописује и редослед наслеђивања престола, односно да престо наслеђују прворођени мушки потомци из брака који је морао да буде законит. У случају да краљ нема потомке, онда би се престо наслеђивао по побочној линији, а ако не би било мушких потомака у породици Обреновић, онда је престо могло да наследи женско потомство. У сваком случају престо су могли да наслеђују само потомци, мушки или женски, из законитог брака. Устав ово питање уређује на уопштен начин и прописује да ће се посебан закон прописати ближе одредбе и наследству престола.

Што се тиче вероисповести, Устав је прописивао да и краљ и његова деца морају да буду источне православне вере. Устав је прописао и ограничење за краља, да не може да буде на челу друге државе, уколико се са тим Народно представништво није сагласило.

По питању овлашћења у односу на друге делове власти, Устав краљу даје овлашћења да врши извршну власт, да поставља и разрешава министре, као и да потврђује и проглашава законе.⁴¹ Поред тога, Устав прокламује краља за врховног заповедника војске који је овлашћен и да, у складу са законом, даје чинове.

Посебна овлашћења била су прописана у односима са другим земљама. Краљ је био овлашћен да представља државу у односима са другим државама и да закључује различите уговоре, с тим што је потписивање одређених уговора ограничено добијањем одобрења Народног представништва, краљу је дато и овлашћење да бира државне чиновнике, да даје ордене и друга одличја, право амнестије и помиловања. Значајна овлашћења, дата су краљу и по питању сазивања Народног представништва у редовне или ванредне сазиве.⁴² Овлашћен је и да, под прописаним условима, одложи седнице Народног представништва и да распусти Народно Скупштинину.

---

⁴⁰ Чланови 5-24, Устав Србије из 1901. године

⁴¹ Члан 10, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁴² Члан 15, Устав Краљевине Србије из 1901. године

У случају смрти краља, престолонаследник може да преузме власт, уколико има навршених осамнаест година. Своје ступање на престо, објављује Прокламацијом и сазива Народно Представништво како би положио заклетву чији је текст такође прописан овим Уставом.⁴³ Међутим, у случају да је престолонаследник малолетан, краљевску власт ће вршити краљева удова или, у случају да ње нема, неко од пунолетних мушких чланова Дома. Устав забрањује било какве промене Уставног текста и предлоге о изменама, за време малолетства краља.

4.3.3. Уставна права српских грађана

Трећи део Устава, посвећен је Уставним правима српских грађана.⁴⁴ Најпре је прокламована једнакост свих грађана пред законом, с тим што је забрањено грађанима давати титуле племства. У циљу заштите личне слободе, прописана је одредба да грађанин не може да се позове на одговорност пред властима. Изузетак је у случајевима прописаним законом, при чему је ограничење могуће само на начин одређен законом. Лична слобода посебно се штити одредбом да ниједан српски грађанин не може да буде притворен, нити лишен слободе, без писаног решења надлежне власти. Решење се заснива на законским разлозима на одређење притвора и мора да се према лицу на које се односи у, у тренутку притвора, а најкасније у року од 24 часа. Устав прописује и право жалбе на наведено решење, која се подноси надлежном првостепеном суду. Посебна заштита овог права, огледа се у прописаној одговорности за органе власти за незаконито лишење слободе.⁴⁵

Следеће право грађана односи се на право на суђење, при чему је најпре прописано да може да суди само надлежан суд. Ово право се штити и одредбом да ниједном грађанину не може да се суди, уколико није надлежно саслушан и коме није дата могућност да се брани. Следећа одредба такође је у циљу заштите права на правично суђење, а односи се на казне. Наиме, казне морају да буду унапред прописане законом за

---

⁴³ Члан 20, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁴⁴ Чланови 25-42, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁴⁵ Члан 26, Устав Краљевине Србије из 1901. године

одређена дела, која су такође законом прописана. Устав познаје и смртну казну, која може да се изрекне само у тачно одређеним случајевима, као што је убиство с предумишљајем.⁴⁶

Као једно од личних права, прописано је и право неповредивости стана. У овом делу је посебно регулисан начин вршења претреса, који може да се изврши само на основу законских прописа и од стране надлежне власти. Грађани се штите и издавањем посебног акта о извршеном претресу, а имају право и да буду обавештени о чијем је налогу и због чега извршен претрес.⁴⁷

Устав изричито прокламује неповредивост својине, без обзира на природу. Међутим, ово право може да буде ограничено или одузето, али само уколико то захтевају државне и јавне потребе. У сваком случају, ограничење и одузимање може да буде извршено само у складу са законом. За ограничење или одузимање овог права, имаоцу припада право на накнаду. Устав изричито забрањује и казну конфискације, која се може изрећи само изузетно.⁴⁸

Устав гарантује и слободу савести и прописује да је неограничена, као и су законом заштићене све признате вере. Међутим, вршење се ограничава само уколико је то нужно ради заштите јавног реда или морала. Осим тога, грађани не могу да буду, позивајући се на веру, ослобођени грађанских и војних дужности.⁴⁹

Уставом су гарантована и права јавног изношења својих мисли, уз нужна ограничења прописана законом, неповредивост тајне писама и телеграфских депеша, право окупљања, држања зборова и удруживања. Сва наведена права ближе се уређују законским одредбама.⁵⁰ Грађанима је гарантовано и право да подносе петиције, да се жале против поступака власти, да туже државне чиновнике и органе самоуправне власти уколико су му, својим радом, повредили права.⁵¹

На крају овог дела, Устав прописује заштиту права личних и имовинских права странаца, при чему прописује да имају обавезу да сnose све државне терете, уколико нису

---

⁴⁶ Члан 27, 28, 29, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁴⁷ Члан 30, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁴⁸ Члан 31 и 32, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁴⁹ Члан 33, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁵⁰ Члан 34,35,36,37, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁵¹ Члан 38,39, Устав Краљевине Србије из 1901. године

ослобођени међународним уговорима. Што се тиче стицања права грађанства, садржи уопштenu одредбу да се ово питање регулише посебним законом.⁵²

4.3.4. Народно представништво

Део Устава који уређује народно представништво, подељен је на више глава. Најпре су прописане опште одредбе које законодавну власт поверавају краљу и Народном представништву које чине Народна скупштина и Сенат, при чему исти члан не може да буде у саставу оба органа.⁵³

Народно представништво се редовно сазива сваке године, указом и то најдаље до 01. октобра, у престоницу, а у случају рата и изван престонице. Правило је да Скупштина и Сенат одржавају одвојене састанке, с тим што су заједничке радње изричито прописане.⁵⁴ Као прво овлашћење, прописано је право предлагања закона које, осим краљу, припада и Народном представништву. Сваки закон мора да буде усвојен како од стране Народне Скупштине, тако и од стране Сената.⁵⁵

Чланове Народне скупштине, могу да бирају сви српски грађани, са навршеном 21 годином живота, који плаћају одређени порез, уколико им судском одлуком није одузето ово право. Бирачко право за Сенаторе је слично, односно разликује се само по висини пореза који треба да се плати на годишњем нивоу. Уставом је прописано да бирачке спискове воде надлежни првостепени судови.⁵⁶ Међутим, официри и војници под заставом немају бирачко право, нити могу да буду чланови. Законом су прописани и други случајеви губитка бирачког права.⁵⁷

Скупштина, из редова својих чланова, бира председника, два потпредседника и секретаре у потребном броју. Сенат такође има председника и два потпредседника које поставља Краљ, као и секретара који се бира за сваки сазив.⁵⁸ Устав прописује кворум за

---

⁵² Члан 40,41 и 42, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁵³ Члан 43, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁵⁴ Члан 44, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁵⁵ Члан 47, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁵⁶ Члан 50, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁵⁷ Члан 51, 52, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁵⁸ Члан 54, Устав Краљевине Србије из 1901. године

одржавање седнице и одлучивање. За одлучивање је потребно да буде присутно више од половине чланова, а од присутних је за пуноважне закључке потребна већина гласова. У овом делу, уређена су и друга питања која се односе на гласање и подношење предлога.

Устав прописује имунитет члановима Народног представништва, тако што каже да не могу да буду позвани на одговорност, нити стављени у притвор, осим уколико то не одобри Скупштина или Сенат, у зависности о чијем члану је реч. Међутим, уколико члан Народног представништва, буде затечен у извршењу кривичног дела за које се може одредити притвор, онда имунитет не важи.⁵⁹

Да би одређени предлог био одобрен, потребно је да га прихвате оба дома, односно и Скупштина и Сенат. Уколико се оба дома не сагласе, предлог не може да буде усвојен. Такође, предлог који је у било ком дому одбачен, не може ни у другом дому да се поново износи, у току истог сазива.⁶⁰

4.3.5. Народна скупштина и Сенат

Народну скупштину чини 30 народних посланика, које, у складу са Уставом и законом, слободно бира народ непосредним и тајним гласањем.⁶¹ Посебним чланом прописани су услови које мора да испуњава посланик Народне скупштине. Мора да буде рођени или прирођени српски грађанин, да има сва грађанска и политичка права, навршених 30 година, да стално живи у Србији, да зна да чита и пише, и да плаћа одређени износ пореза годишње.⁶² Чланови се бирају на четири године, а мандат престаје уколико посланик добије државну службу или, као чиновник, буде унапређен. Уколико на наведени начин изгуби мандат, посланик може поново да буде биран.⁶³

Устав прописује састав Сената, тако што одваја чланове по праву и остале чланове који се бирају. По праву, чланови су престолонаследник, када постане пунолетан, Архиепископ Београдски и Епископ Нишки. Поред тога, у састав Сената улази још тридесет чланова које именује Краљ на цео живот и још осамнаест чланова, од којих

⁵⁹ Члан 59, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁶⁰ Члан 62, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁶¹ Члан 65, 66, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁶² Члан 67, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁶³ Члан 69, Устав Краљевине Србије из 1901. године

Београд бира једног, а седамнаест остали окрузи који су одређени законом. Бирају се на мандат од шест година, непосредним и тајним гласањем.⁶⁴ Као и за посланике, и за сенаторе су прописани услови за избор. Међутим, за сенаторе могу да буду бирани грађани са навршених 40 година живота. Такође, прописана је и забрана избора појединих категорија грађана, односно активни чиновници, као и чланови који, према Уставу, не могу да буду ни чланови Народне скупштине, као ни официри под заставом.⁶⁵

Сенат се никада не распушта, а сазива се у исто време кад и Народна скупштина, а такође у исто време могу да престану са радом.⁶⁶

4.3.6. Министри, државни савет и судска власт

Државну управу, поред краља, чине министри, међу којима једног за председника именује Краљ. Они полажу заклетву пред Краљем. За министре не могу да се бирају чланови Краљевског дома, али имају приступ у оба дома Народног представништва. Уколико посланик Народне скупштине или сенатор буде изабран за министра, изгубиће мандат.⁶⁷

За свој рад, министри одговарају краљу и Народном представништву, а краљ нема овлашћење да својом наредбом ослободи министре од одговорности. Устав прописује и случајеве у којима Краљ и Народно представништво могу да оптуже министре и то могу учинити у року од 5 година од извршеног дела. За оптужење министра, потребан је предлог потписан од стране најмање 20 чланова Народне скупштине. Да би се министар оптужио, потребно је да за то гласа двотрећинска већина посланика. Предлог се подноси Сенат који одлучује о оптужби. Краљ нема овлашћење да осуђеном министру опрости или смањи казну, без пристанка Народне скупштине.⁶⁸

---

⁶⁴ Члан 70, 71, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁶⁵ Члан 72, 73, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁶⁶ Члан 72, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁶⁷ Члан 78, 79, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁶⁸ Члан 80, 81, 82, Устав Краљевине Србије из 1901. године

Краљ, из редова наименованих чланова Сената, бира 15 чланова који чине Државни савет. Они спадају у ред осталих државних саветника, а Уставом су ближе прописује и њихове дужности.⁶⁹

Посебним чланом, Устав регулише питање судске власти. Најпре прописује да се правда изриче по закону, а у име краља. Изричито је прописана независност судова. Посебним законом ће се одредити устројство судова, у складу са начелом независности судске функције. Само законом може да се установи судска надлежност и сва питања којима се уређују судови. Такође, посебним ставом је прописано да истрага и суђења у току, у случају неполитичких кривица, не могу да се прекину.⁷⁰

4.3.7. Општине, вероисповести и војска

О уређењу општина Устав садржи један члан који прописује да су уређене по самоуправном начелу и да се самоуправе регулишу законом.⁷¹

Такође, један члан посвећен је уређењу вероисповести, тако што је прописано да су све црквене власти под надзором Министра Црквених послова, као и да се посебним законом уређују црквене власти. Прописано је слободно унутрашње уређење у складу са законима вере, а у свему црквене власти подлежу надзору надлежног министра.⁷²

Устав прописује обавезу за сваког србина да служи војску, али да постоји могућност да се, у складу са законом, грађанин ослободи ове дужности. Посебним законом прописују се сва битна питања за уређење војске, а формација војске се одређује уредбом коју доноси краљ.⁷³

---

⁶⁹ Члан 83, 84, 85, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁷⁰ Члан 87, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁷¹ Члан 97, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁷² Члан 98, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁷³ Члан 100, 101, 102, Краљевине Србије из 1901. године

4.3.8. Закључак Устава

У закључним одредбама Устав, прописује могућност измене и тумачења Устава на исти начин који је Уставом прописан и за законе. Таква одлука доноси се двотрећинском већином од укупног броја чланова у оба дома. Поједине одредбе Устава, могу да се мењају само трочетвртинском већином.⁷⁴

Закони се такође мењају на начин прописан Уставом, а одредбе закона које су супротне одредбама Устава, престају да важе даном ступања Устава на снагу. У осталим закључним одредбама, Устав прописује да рок за доношење закона који, по Уставу, треба ближе да уреде одређена питања, а прописује и обавезу усаглашавања и важећих закона са Уставом. На крају, је прописано да Устав ступа на снагу када га Краљ потпише, а постоје обавезан када се обнародује.

4.4. Карактеристике Устава у односу на Устав из 1888. године

Октроисани устав се садржински разликовао од Устава од 1888. године, али је садржао нешто из овог Устава. Део је преузет из једног нацрта устава који је предвиђао установу Сената чије је чланове делимично постављао краљ. Сенат је требало да служи и за обуздавање радикалне већине у Скупштини и да спречи да дође до премоћи коју је имала под Уставом из 1888. године.⁷⁵ Двodomни систем је могао да омогући краљу да се умеша у послове парламента када дође до несугласица.

Да радикали не би добили већину на слободним изборима и на основу тога сами чинили владу, краљ им је наметнуо споразум са напредњацима. По овом споразуму, министарска места су припадала и радикалима и напредњацима, одређено је да ће у скупштину ући напредњачка мањина, а у Сенату пристојна радикална мањина. Краљ Александар је користио све институте како би ограничио свемоћ радикала, односно

⁷⁴ Члан 103, Устав Краљевине Србије из 1901. године

⁷⁵ Јовановић, Слободан, (1990), *op. cit.*, стр. 198

установу Сената, споразум, као и цепање радикалне странке. Краљ је приликом издавања Устава од 1901 хтео да са укроћеном радикалном странком продужи под парламентарним видом опет једну врсту личног режима.⁷⁶

Априлски Устав био је спој напредњачких и радикалних идеја. У почетку су обе ове странке заступале идеју да треба да се ограничи владалачка свемоћ, при чему су напредњаци мислили да ово ограничење треба да се обезбеди дводомним парламентом у коме би требало да највише утицаја имају богати и образовани представници. Радикали су се, са друге стране, више залагали ограничењем свемоћи тзв. сељачком Скупштином. Овакве идеје су обележиле Устав од 1901. године по коме Краљ није био претежни чинилац у законодавству, није имао искључиво право законодавне иницијативе, нити право да се о његовим законским предлозима решава без претреса, а ни право издавања привремених закона у одсуству Скупштине.⁷⁷ Устав је законодавну власт равноправно поделио између краља и Народног Представништва. Краљ је посебно хтео да се у Устав унесе одредбе о наслеђивању престола и на женско дете, уколико нема мушких потомака, јер је сматрао да је и то боље решења него да се династија угаси. Ово је био и у складу са интересима краљице Драге.

Априлски Устав је делио Народно Представништво на Сенат и Скупштину чији су се чланови бирани на прописани начин. Краљ није био задовољан начином састава Сената јер су се сенатори бирали по великим изборним јединицама, па је било извесно да ће победити радикална странка као најјача. За разлику од Устава од 1869. године, Устав из 1901. године је одредио тачан број посланика у Народној Скупштини, док је Устав из 1869. године број посланика одређивао у зависности од броја пореских глава. Априлски устав је укинуо тзв. Краљеве посланике, тј. они су пребачени у Сенат. Такође, овим Уставом је усвојен изборни систем какав је прописивао Устав од 1888. године. Поред тога, из Устава од 1888 године је узета и установа тзв. квалификованих кандидата, односно кандидата са факултетском спремом, при чему је свака листа морала да има једног оваквог члана.⁷⁸ Осим тога, у поређењу са Уставом од 1888. године, овај Устав је повећао бирачки порез.

---

⁷⁶ Јовановић, Слободан, (1990), *op. cit.*, стр. 199

⁷⁷ Јовановић, Слободан, (1990), *op. cit.*, стр. 200

⁷⁸ Јовановић, Слободан, (1990), *op. cit.*, стр. 201

Из Устава од 1888 узето је и тајно гласање као одраз слободе избора и гаранција новог уставног стања. Поред наведених, из Устава од 1888, преузете су и одредбе о кривичној одговорности министара.

Устав није регулисао питање одговорности владе пред Народним Представништвом, што је одраз жеље Краља да се ипак ограничи парламентаризам. Овакав став је ипак био дискутабилан, јер је Априлски устав и настао у време када су људи били сити личног режима и када је било неопходно успостављање парламентаризма. Због тога су уставне одредбе и прописи који нису у потпуности одговарали парламентаризму били примењивани са потешкоћама.

Устав је прописао независност судске власти и судија, док су права грађана доста уско призната. Права удруживања и штампе могла су лако да се ограниче законодавним путем, као што је то био случај и по Уставу од 1869. године. Међутим, Априлски Устав није дозвољавао обустављање појединих чланова устава, као што је то раније било допуштено. Уставни закони могли су да се промене по законодавном поступку, али се з то тражила нарочита већина. Поједине уставне одредбе могле су да се промене само на предлог Скупштине, а одредбе о краљу само на предлог краља. Значајно је и то што је Велика Скупштина, коју Краљ није подржавао, укинута.

Нацрт Априлског Устава, дело је министра Милована Миловановића и Павла Маринковића, а њихов рад био је под надзором Краља. Министри су користили раније Уставе, односно од 1869. и 1888. године, а коришћен је и наведени уставни нацрт. Миловановић се највише залагао за слободне изборе путем тајног гласања, а Маринковић је инсистирао на установи Сената. Краљ Александар је покушавао да се одупре како парламентаризму, тако и политичким слободама. Састављен на основу више устава, Априлски Устав није био превише јединствен.

4.5. Однос странака и народа према Уставу

Што се тиче странака, напредњаци су били задовољни новим Уставом, јер су њиме добили највише, па су се надали да ће постати битан део државног живота. Са друге стране, либерали нису били задовољни овим Уставом, па су били спремни на борбу против

новог стања. Радикали су били делимично задовољни новим уставним стањем, али им је сметало што су морали краљу да чине одређене уступке који се косе са њиховим принципима. Нису били задовољни тиме то су пристали на Устав дарован од стране краља, а којим се Народној Скупштини постављао за татора Сенат.⁷⁹ Са друге стране, надали су се да је ипак овим Уставом утемељено уставно стање које краљ неће тек тако мењати јер је сам даровао Устав. Надали су се да државни удари више нису морално могући. Априлски Устав ни у изузетним приликама није дозвољавао промену уставних чланова и издавање привремених закона. Били су задовољни што Устав онемогућује преки суд, од кога су у прошлости толико настрадали. Од пресудне важности им је била слобода избора тајним гласањем, јер они Круни никада не би уступили Скупштину. Они су и даље у рукама имали главн полугу, јер без њих није могло да се влада, а надали су се да ће једног дана Априлски устав да замене неким другим који им више одговара.⁸⁰ Ипак радикална странка је била подељена по овом питању, јер је мањима групе била против Устава и није хтела да га прихвати, а управо ова група није хтела да потпише напредњачко-радикални споразум. Они су обрзовали посебну странку самостланих радикала која није имала нека нова начела, већ су се држали Устава од 1888. године. Ова група се посебно истицала својим бутном у односу на Двор што ју је чинило опасном. Краљ Александар није препознао опасност групе, већ се радовао расцепу радикалне странке јер је то значило моћнију Круну.

Што се тиче обичних људи, они су били равнодушни према новом Уставу који је више био плод погађања између Двора и странака. Људи нису веровали да ће предуго да траје, јер је било јасно да је одраз нужде. У сваком случају две ствари су биле спорне, односно изазвале су пажњу јавности. Прва се односила на женско престолонаследство, о чему се говорило са подсмехом. Исто тако су људи реаговали и на установу Сената за коју се сматрало да није примењива нашем народу тог доба. Иако је Априлски Устав довео до бројних померања чиновника, јер су постављани нови мистри, саветници, чланови виших судова, ипак се није осећало да настаје ново политичко доба.

Краљеви сенатори имали су, по Априлском Уставу, обавезу да изврше прве изборе за Скупштину и Сенат, па је о томе проглашен закон 10.06.1901. године.

---

⁷⁹ Јовановић, Слободан, (1990), *op. cit.*, стр. 205

⁸⁰ Јовановић, Слободан, (1990), *op. cit.*, стр. 205

4.6. Државни удар од 25 марта 1903. године

Дана 25.03.1903. године краљ Александар је објавио проглас народу да се Априлски Устав обуставља, на кратко време и до даље наредбе.⁸¹ На овај корак се одлучио јер Скупштина није поштовала уставна права која се односе на краља, као и због тога што радикална странка није поштовала споразум са краљем и уживала је веће политичке слободе него што је било допустиво. Краљ је поново преузео власт у своје руке, распустивши Скупштину и Сенат, наредио нов избор судија и укинуо закон о изборима Народног представништва. Поставио је нове сенаторе и саветнике, и враћени на снагу закони из осамдесетих.

Међутим, наведено стање је трајало само пар сати, јер је истог дана објављен још један проглас који се Априлски Устав вратио на снагу. Овакво је код људи изазвало подсмех и чуђење. Краљ се и раније спремао да укине Априлски Устав, али је увидео да је то путем избора Скупштине компликовано. Радикали су имали превелику моћ коју је краљ желео да ограничи, што није могао без промене устава. Краљ је сматрао да слободно може да промени Устав који је сам даровао.

Најпре је желео да Априлски Устав замени Уставом од 1689. године, али је одустао од те идеје и одлучио да промени одређене одредбе Априлског Устава. Ове промене је планирао да изврши шестог парила 1903. године, али је у томе био ометен мартовским догађајима, па је морао да пожури са реализацијом планова. Тада је одлучио да у поноћ обустави Устав, а да га после поноћи опет врати на снагу, а да у међувремену, дакле у сатима обуставе Устава, укине законе који погодују радикалима. Дакле, краљ је одустао од споразума са радикалима и вратио све у првобитно стање, чиме је сматрао да не губи ништа. Укинута су: Закон о општинама, Закон о штампи, Закон о изборима посланика, промењен је и лични састав доживотних сенатора и државних саветника и размештене судије.⁸²

---

⁸¹ Јовановић, Слободан, (1990), *op. cit.*, стр. 313

⁸² Јовановић, Слободан, (1990), *op. cit.*, стр. 315

Дакле, стање се овим државним ударом вратило две године уназад, односно у доба када је Априлски Устав и објављен, само су закони донети на основу Устава, а који нису одговарали краљу, укинати. Одредбе Априлског Устава су остале непромењене. Овај државни удар је био последица мартовских дешавања која су не само проузроковала државни удар, већ су одредила и његове границе.

ЗАКЉУЧАК

Краљ Александар Обреновић је извршио четири државна удара, од 1893. године, када је дошао на власт прогласивши се пунолетним пре времена, 1894. године када је вратио Устав из 1869. године, 1901. године када је октроисао Устав, и 1903. године када је тај Устав на кратко укинуо и поново вратио на снагу. У току владавине краља, промењено

је чак 12 влада, у чему је он активно учествовао, због чега се често говори да је он изврго руглу парламентаризам.

Циљ првог државног удара из 1893. године, био је проглашење малолетног краља Александра Обреновића пунолетним и успостављање његове власти пре времена. Овај поступак правдао је тиме да је, у то време важећи Устав из 1888. године, био угрожен, а уставни положај народног представништва лош. Због тога је, државним ударом, наводно стао у заштиту уставности и законитости. Владу је саставио Лазар Докић, његов ранији васпитач, а у састав владе су ушли углавном радикали. Ова Влада је расписала нове изборе за Народну скупштину, а бивши либерални министри су оптужени за повреду Устава. Као што смо видели у првом делу рада, краљ Милан је имао велики утицај на припрему првог државног удара. Он се незаконито вратио у земљу јануара 1894. године, а пре тога је, на различите начине утицао на политику свог сина.

У току 1894. године извршна власт је трпела сталне промене, јер су владе биле стално мењане, што је изазвало велику пометњу. Поготово је то било супротно тада актуелном Уставу који је прописивао парламентарни систем. Самовоља краља Александра је била веома изражена, што је било изложено критикама. Иако је штампа донекле штитила краља Александра, краљ Милан је био изложен оштрим критикама јер није био ни спрски држављанин, а ни члан краљевског дома, у складу са законом из 1892. године. Влада је априла 1894. године издала указ којим се наведени закон проглашава неважећим, али је Касациони суд 5. маја исте године одлучио да се указом закон не може поништавати.

Наведене околности су довеле до другог државног удара од 9. маја 1894. године, када је краљ вратио у важност Устав од 1869. године, уместо важећег Устава од 1888. године који је укинуо. Заједно са Уставом, престала је и важност свих закона базираних на овом Уставу. Краљ је државни удар и правдао тиме да су ти закони неуставни, а да су донети за време његовог малолетства. Ипак, прави разлог укидања Устава било је тежња краља да спроведе лични режим. И у овом државном удару је велику улогу имао краљ Милан, а сам удар значио је нов обрачун са радикалном странком. Саме странке су имале различита схватања. Либерали и напредњаци подржали су овај државни удар, а радикали су га осуђивали, јер је Устав од 1888. године подржавао владавину најјаче странке у

народу, што су били они па им није одговарала његово укидање. Штампа је осудила државни удар.

Након државног удара од 1894. године, следило је, по обећању краља, доношење новог Устава. Краљ Милан се вратио у Србију 1897. године, када је именован за команданта војске, што је довело до погоршања односа са радикалима. Након државног удара дошло је до слабе владе у коју су улазили не само политичари из свих странака, већ и други људи ван политике. Све те прилике захтевале су доношење новог Устава, а краљ Александар је одлучио да изради нови Устав којим ће установити дводомни систем.

Почетком 1901. године, услед бројних притисака, краљ је променио свој став по питању начина доношења новог устава. Фебруара 1901. године, формирана је влада Михаила Вујића која је требало да припреми промену устава. У том циљу је коришћен и пројекат владе Стојана Новаковића из 1896. године. Устав је донет 06. априла 1901. године и садржао је не само елементе наведеног пројекта, већ и елементе Устава од 1888. године. Да би избегао учешће Народног представништва, краљ је октроисао Устав, јер је намеравао да продужи лични режим. Он је тежио да спречи превласт радикалне странке, па је предвидео установу Сената и наредио споразум између напредњака и радикала. Устав из 1901. године био је само наставак личног режима и није допринео успостављању либералног парламентаризма, а ни успешној подели власти, иако је Априлски устав садржао те одредбе. Ипак, у његовим одредбама су постојала бројна ограничења парламента као носиоца законодавне власти. Последњим државним ударом из 1903. године Краљ је прво укинуо Априлски устав, како би укинуо законе донете на основу њега и изменио састав Сената, Државног савета и судова, а након чега је овај Устав опет вратио на снагу.

РАДНА БИБЛИОГРАФИЈА

1. Ђорђевић, Обрен, *Основи државне безбедности*, Београд: ВШУП, 1980
2. Јовановић, Слободан, *Влада Александра Обреновића – књига прва (1889-1897)*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1929. године
3. Јовановић, Слободан, *Влада Александра Обреновића II*, Београд: БИГЗ, 1990,
4. Јовановић, Слободан, *Влада Александра Обреновића II*, Београд: БИГЗ, 1990,
5. Кркљуш, Љубомирка, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2003
6. Кулаузов Мађа, Дводомни систем као јемство правне државе, *Зборник радова „Владавина права и правна држава у региону*, Источно Сарајево, 2014, стр. 793-801,
7. Марковић, Александра, *Устав из 1869, Устав из 1888. и Устав из 1901. године - одлике, примена, упоредна анализа, мастер рад*, Универзитет у Нишу, Правни факултет, 2021,
8. Миленковић, Милош, *Државни удар као акт насилног освајања власти – случај Србије и Југославије у првој половини 20. века – докторска дисертација*, Универзитет Едуконс, Факултет за европске правно-политичке студије Нови Сад, 2016. година
9. Милошевић, Раша, *Државни удар озго Први април 1893 свргнуће Крњег Краљевског намесништва*, Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон Д.Д, 1936. године
10. Парезановић, Марко, Државни удар као један од модалитета нелегалне политичке борбе, *Војно дело*, Вол. 63. бр. 3, стр. 100-116
11. Поповић Обрадовић, Олга, *Парламентаризам у Србији 1903-1914*, Београд: Службени лист СРЈ, 1998,
12. Ранђеловић, Небојша, *Историја права II основи српске историје прва*, Ниш, 2008
13. Симеуновић, Драган, 1991, *Државни удар или револуција*, Београд: Симтраде, 1991
14. Симеуновић, Драган, Државни удар као војно-политички феномен, *Војно дело*, Вол. 3 бр. 92, стр. 119-142

15. Симеуновић, Драган, *Теорија политике –ридер I део*, Београд: Удружење наука и Друштво, 2002
16. Устав Књажества Србије из 1869. године
17. Устав Краљевине Србије из 1888. године
18. Устав Краљевине Србије из 1901. године

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

У овом раду бавићемо се свим државним ударима које је извршио краљ Александар Обреновић за време своје владавине, која је обележила крај деветнаестог и почетак двадесетог века. Државни удари су били честа историјска појава јер су средство контроле власти у једној земљи. Облик су политичког насиља које утиче не само на политички живот, већ на све облике друштва. Због тога се у раду, најпре проучава појам државног удара, са свим његовим битним особинама, фазама спровођења и узроцима. Државни удар нераскидиво је повезан са владавином краља Александра, с обзиром да је овим путем и дошао на власт, када је 1893. године спровео први у низу државних удара. Тада се прогласио пунолетним пре времена, распустио је Намесништво и креирао нову владу. Након тога, следећи државни удар извршио је 1894. године када је укинуо важећи Устав из 1888. године и вратио на снагу Устав из 1896. године, у тежњи да учврсти своју власт. Оно што је обележило владавину краља Александра, а чиме ћемо се посебно бавити, јесте државни удар из 1901. године којим је октроисао нови Устав који је садржао одређене промене у односу на претходне Уставе. Последњи државни удар краљ је извршио 25. марта 1903. године када је октроисани Устав на кратко укинуо да би, након само пар сати, поново оживео његово правно дејство. Државни удари извршени доласком краља Александра на власт и за време његове владавине, определили су ток политичких збивања, односе између странака, као и краља према странкама. Поред тога, утицали су и на ток развоја уставности јер су сви државни удари, осим првог, доносили и уставне промене.

Кључне речи: државни удар, краљ Александар Обреновић, Устав из 1901. године

SUMMARY AND KEYWORDS

The political coups d'état during the reign of King Alexander Obrenović

This paper examines all the coups d'état carried out by King Alexander Obrenović during his reign, which marked the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Coups d'état were a common historical phenomenon, often used as a tool to control power within a country. They are a form of political violence that affects not only political life but all aspects of society. Therefore, this paper first studies the concept of a coup d'état, including its essential characteristics, phases of execution, and causes. The coup d'état is inseparably linked to King Alexander's reign, as he came to power through such means, executing his first coup d'état in 1893. At that time, he declared himself of age prematurely, dissolved the Regency, and formed a new government. Following this, he carried out another coup d'état in 1894, abolishing the Constitution of 1888 and reinstating the Constitution of 1896 in an effort to consolidate his power. What marked King Alexander's reign, and what this paper will focus on in particular, was the coup d'état of 1901, through which he imposed a new Constitution that included certain changes compared to previous ones. The king's final coup d'état occurred on March 25, 1903, when he briefly suspended the imposed Constitution, only to reinstate its legal force a few hours later. The coups d'état executed by King Alexander, both upon his rise to power and during his reign, shaped the course of political events, the relationships between political parties, and the king's interactions with those parties. Additionally, these coups d'état influenced the development of constitutionalism, as all but the first coup brought constitutional changes.

Keywords: coup d'état, King Alexander Obrenović, Constitution of 1901

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Катарина Рајковић рођена је 23.08.1993. године у Нишу. Завршила је гимназију „Светозар Марковић“ у Нишу 2012. године и тада је уписала Правни факултет Универзитета у Нишу. На овом факултету је дипломирала 31.08.2021. године. Након тога започиње приправнички стаж у Другом основном јавном тужилаштву у Београду који је обављала 16 месеци, након чега је упућена у Министарство правде на 2 месеца и приправнички стаж је окончала у Вишем суду у Београду- грађанско одељење. Године 2023. уписује мастер студије на Правном факултету у Нишу – правноисторијски смер. Дана 31.05.2024. године положила је Правосудни испит и сада је запослена у Другом основном јавном тужилаштву у Београду, у звању тужилачки сарадник.